

2.2.2.5 WOORD

De lange geschiedenis van het woord voor grens getuigt van het belang ervan voor de mensheid

‘GRENS’

Het Nederlandse woord *grens* spruit voort uit het Duitse *Grenze* en werd, samen met de doorbraak van de notie lineaire grens, in de 16^e eeuw door Duitse predikanten geïntroduceerd in het Nederlands: ‘grens’ werd het eerst vermeld in 1573, in de aanloop naar het ontstaan van de Nederlandse Republiek.¹ Midden 13^e eeuw was door de Duitse Orde het woord *greni(t)z(e)*² geleend van het (noord-)Slavische *grani* (=‘iets wat door een spits of kant gekenmerkt wordt’, later ook ‘hoek’, geëvolueerd uit het indogermaanse *ghro*: ‘uitsteken’, ‘spits zijn’), later *granizze* (nu nog het woord voor grens in de Slavische talen: bijv. het Bulgaarse *granítsa* of Tsjechische *hranice*). Nochtans bestonden er toen reeds verschillende Duitse woorden voor het begrip: in West-Europa duidde het echter het materiële ligging van eigendom aan, terwijl het in oostelijk (Midden-)Europa de uitstrekking van een machtsgebied betrof. Door de opkomst van de staat, begon het woord grens echter de semantische lacune op te vullen die het anachronistisch worden van de begrippen *mark* of *wagirain* had geschapen: ‘grens’ betekende nu een in het landschap bewandelbare, en in de grenstekens afleesbare en ervaarbare lineaire afscheiding. Door de verspreiding van de Lutherse Bijbel werd *grentze* gemeengoed (het woord was toen zo nieuw dat het zelfs nog in glossaria diende verklaard te worden) in de betekenis van omgeving, buurt (“*ende daran ein lant keret*”).

Grens beduidde dus aanvankelijk niet een lijn, maar een brede onbewoonde bufferzone (*no man’s land*, *espace frontalier*, *Grenzraum*) of een zoom (*espace lisière*, *Grenzsaum*), die later, door de demografische en staatkundige expansie, samen met het woord ervoor, werd gereduceerd tot een lijn. Rond de grote rijken lag de vaak gemilitariseerde *mark* (*Mark*, *marche*, *march*), die de dubbele functie van contact en confrontatie had (vroegere marken zijn bijv. Burgenland, Zevenburgen, Castilië, Krajina, Oost-Slavonië en Oostenrijk). De *granica* is dus kenmerkend voor zeer oude structuren in de periferie van grote beschavingen en machtscentra, vaak tussen landbouwers en nomaden. Over de grensmarken heen lagen enorme, vaag bepaalde ruimtes, vaak vazalstaten of autonome regio’s met een vage suzeriniteit.

ANDERE GERMAANSE WOORDEN

Voordat ‘grens’ ingeburgerd was, waren in het middelnederlands voor het begrip – naast de Latijnse woorden *limitus*, *orae*, *fines* – de termen *meta* en *pael* gebruikt. In de 14^e eeuw werd *paal* gebruikt als term voor de (lands)grens van Vlaanderen, terwijl de zee grens *frontiere* genoemd werd (het Engelse *pale* in de uitdrukking *beyond the pale* is wellicht een ontlening van het Brabantse *paal* in de betekenis van grens – zie meer bij 2.1.3.1.5 Muren).

¹ H. Dijkhuis, *De verdeelde aarde*, Amsterdam, 2018, 43.

² Het vroegst schriftelijk vindt men *Knezegranica* (= ‘vorstelijke grensmark’) terug in een oorkonde van hertog Kasimir I van Pommeren in 1174.

In de 15^e eeuw werd *frontiere* ook gebezigd voor de landsgrenzen, net als *maelboom* en *hoenreboom*.³

Voor de grens tussen twee akkers of grondpercelen was er de gewestelijke term *reen* (cf. het oud-lers *roen* (weg) en het Bretons *run* (heuvel) - van een stam met de betekenis 'scheuren').⁴

De Engelse voetbalterm *goal* was oorspronkelijk de benaming voor een obstakel of barrière, later voor een limiet of grens, en tenslotte specifiek voor een grensteken. De goal deed ook dienst als start- of eindpunt voor een race, later als plaats die in een competitieve sport bereikt diende te worden.⁵

ROMAANSE TALEN

De Romaanse talen hebben hun woord *frontière* voor grens afgeleid van het Latijnse *frons* (voorhoofd). Het werd vanaf begin 14e eeuw gebruikt: het is afgeleid van een adjectief, '*qui fait front*' en heeft een militaire oorsprong ('front' was de benaming voor de voorste gelederen van de troepen die ten oorlog trekken; en aangezien dat vooral aan de grenzen van het rijk gebeurde...). Het neologisme werd pas vanaf 1773 aangewend voor grenslijn (ten nadele van *confins*, *bornes*, *termes*, *limites*).

In de andere Romaanse talen werd dat dan: *frontera* (Spaans), *fronteira* (Portugees), *frontiera* (Italiaans), maar ook *confine* (van land). Enkel het Roemeens gebruikt het Slavische equivalent *granița*.

Een middeleeuws-Latijn woord dat grens betekent is *bodina*: vanaf de 13^e eeuw betekende het immers de tol om een grens te mogen passeren; later versmalde het woord tot het bedrag dat men moest neertellen om op een of ander recht te hebben of te houden: sinds de 18^e eeuw 'abonneert' men zich op publicaties of opvoeringen. Het Engels heeft een eigen woord, dat echter ook van een Romaans woord afkomstig is: *boundary* (naast *frontier*, wat echter niet helemaal hetzelfde betekent). Het woord komt van het dialectale *bounder*, afgeleid van het werkwoord *bound* (=van de kant van). *Bound* duidde een landteken aan en kwam op zijn beurt, langs het Anglo-Normandische *bounde*, van het oudfranse *bodne*. Het woord wordt vaak naast en door elkaar met het eveneens Engelse *border* gebruikt. Volgens IBRU-directeur Philip Steinberg is *boundary* "a line of no thickness where the territories of two states meet" en *border* "the line you pass through to cross from one state to another": het eerste gaat over verdeling, het tweede over verbinding.⁶

³ Vroeger werden de dorpspleinen in de Kempen 'afgetuind': dat wil zeggen, de aanpalende erven werden beschermd tegen het vee op het plein: de afsluiting of 'tuin' werd elke lente van hogerhand nagezien: J. Weyns, *Bokrijk. Tuin van de Vlaamse Volkscultuur*, Hasselt, 1961, 163.

⁴ Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, Utrecht-Antwerpen, 1999¹³, 2775. Een *reengenoot* is de bezitter van een aangrenzend perceel; *reensteen* is gewestelijk voor grenssteen.

⁵ D. Morris, *The Soccer Tribe*, London, 1981, 100.

⁶ resp. "Een lijn zonder dikte waar de territoria van twee staten elkaar raken", "de lijn die je kruist van de ene staat naar de andere": J. Elledge, *A history of the world in 47 borders. The stories behind the lines on our maps*, London, 2024, 7.

SLAVISCHE TALEN

Cf. supra

ANDERE TALEN

In andere talen heeft het woord dat voor het begrip ‘grens’ gebruikt werd dan weer verschillende oorsprongen en varianten.

Het Egyptisch hiëroglief ervoor is eerst een soort korf: dit heeft namelijk dezelfde klank (of beter medeklinker), ‘*dr*’ (djr).

In het Mesopotamië van de Oudste Tijden was het woord voor grens: *pâṭum*.

(Voor de grenswoorden in de Oudheid, zie 1.2; het modern Grieks gebruikt ook *synoro* (σύνωρο).

In de Arabische wereld werd *hadd* (‘daar waar een bepaald gebied eindigt’; in hedendaags Arabisch is ‘grens’ *ḥdwd* (*hududd*)(حدود) gebruikt voor de grens(zone) tussen twee moslimstaten en *thugūr* voor de grens met een niet-moslimland.⁷ In het Hebreeuws is het *lgevul* (לְגִבּוּל), in het Perzisch zegt men *mrz* (مرز).

In India werd in het Sanskriet *sima* gebruikt voor de lineaire grens en *durga* voor de versterkingen op de grens.

Het Chinese beeldteken voor grens (边境: *biānjìng*) is een omheining, te vergelijken met een beplante dam; Vietnamees: *biên giới*; Japans: *kokkyō* (国境).

Een verscheiden woordbeeld heeft het woord in andere talen zoals bijvoorbeeld in Keltische talen: *criòch*; Fins en Estisch: *raja*; Hongaars: *határ*; Turks: *sinir*; Mongools: *khiliin*; Swahili: *mpaka*. Zie voor meer talen: <<https://translate.how/en/boundary/>>

⁷ Bijvoorbeeld de Byzantijs-Islamitische frontier in het Nabije Oosten vanaf de 6e eeuw en de grens van de Islamitische Ummayyaden met de Visigotische christenen in Spanje (al-Andalus) vanaf de 8e eeuw. Het vaak aangehaalde onderscheid tussen de frontlijn *thugūr* en de *awāṣim*-grenslijn, dat laatste de basislijn voor defensie en bevoorrading, is geen persistent gegeven doorheen de tijd (zie meer hierover in 2.1.0 Horogenese).